

Útban a szabadság felé? ⁽¹⁾

Egy NDK-s turista menekülési kísérlete a Berli fal megépítése után

Számos NDK-ból érkező turista Magyarországon át Jugoszlávia és Ausztria irányába próbált továbbutazni. Az itt közölt magánlevél születését meghatározó fontos körülmény az általános katonai szolgálat bevezetése volt. A szűkre szabott határok és a radikálisan korlátozott mozgásszabadság mellett érthető tehát, hogy ez a frissen bevezetett intézkedés tovább rontotta az alábbi sorok írójának kedélyállapotát. A levélíró azon kívánsága, hogy levele ne jusson illetéktelen kezekbe, nem teljesült. A levéllelőrzés során a borítékot felnyitották...

Bevezetés

Míg a Varsói Szerződés tagállamai közötti katonai együttműködés a jelenkori történetírás egyik frekvenciát területeként jellemezhető, ugyanez a megállapítás a tagállamok állambiztonsági szolgálatainak együttműködésére vonatkozóan már korántsem érvényes. A terület feltáratlanságának oka nem a kutatók érdeklődésének hiányában, sokkal inkább a rendelkezésre álló és hozzáférhető dokumentumok csekély körében jelölhető meg. A téma feldolgozása során felhasználható iratok körébe sorolható az egykori Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának iratanyaga, amelyet jelenleg az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őriz. A két közzétett dokumentum ezen iratanyag német vonatkozásai között, 1.11.12 számon, a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya 12. dobozában lelhető fel.

A Német Demokratikus Köztársaság 1952-ben kezdte lezárni nyugati határát, ami 1961. augusztus 13-ától, a Berli fal felépítésétől a két német államalakulat, egyben egész Európa hermetikus geopolitikai elkülönítését eredményezte. A fal felépítésének legfontosabb célja a lakosság elvándorlásának megakadályozása, és a keletnémet munkaerő visszatartása volt. Az elvándorlást a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között tapasztalható életszínvonalbeli különbség mellett nem kis mértékben a Német Szocialista Egységpárt vezetése alatt egyre inkább felerősödő politikai erőszak motiválta. A Berli fal megépítését követően a háromhatalmi, illetve a szovjet megszállási zónában élő rokonok és ismerősök egymástól végérvényesen elszakadtak, hiszen az NDK területének tartós elhagyása 1988 végéig törvényesen nem volt megoldható. Noha a határzár áttörése életveszélyes vállalkozásnak számított, mégis sokan megpróbálták. 1949 és 1989 között a belnémet határon és a Keleti tengeren a halálos áldozatok száma több mint nyolcszáz fő volt.

Jóllehet a magukat népi demokratikus országokként aposztrofáló államok a külföldre való kiutazást szigorúan korlátozták, a menekülés kézenfekvő módja mégis a turizmus lehetősége volt. A keletnémet turisták legkedveltebb célpontjai között Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia szerepelt. A Német Szocialista Egységpárt diktatúrája elől menekülő NDK-s állampolgárok továbbutazásuk ügyében a Német Szövetségi Köztársaság ezen országokban működő külképviseleti szerveihez fordultak. Már a Nemzetközi Kapcsolatok osztálya számára 1962. május 14-én készült jelentés arról számolt be, hogy az NDK-ból beutazó turisták az úgynevezett Nyugatnémet Utazási Irodában nyugatnémet útlevélért folyamodtak. Ez a Nyugatnémet Utazási Iroda akkoriban a Francia nagykövetség épületében található kereskedelmi kirendeltség részeként működött, mivel Magyarország - hasonlóan a keleti tömb többi államához - a hidegháború ezen periódusában nem tartott fenn diplomáciai kapcsolatot a Német Szövetségi Köztársasággal.

Számos NDK-ból érkező turista Magyarországon át Jugoszlávia és Ausztria irányába próbált továbbutazni. A II/3-es osztály 1962. augusztus 18-án kelt jelentése tizenkét olyan NDK-ból érkezett turistáról számolt be, akik a Német Szövetségi Köztársaságban élő rokonikhoz igyekezve Magyarországról illegális úton próbáltak továbbjutni. Annak érdekében, hogy a menekülési kísérlet ezen módjának elejét vegyék, a Varsói Szerződés tagállamainak szoros együttműködésére volt szükség. Amennyiben a Magyarországra utazó turista esetében menekülési kísérlet gyanúja merül föl, az Állambiztonsági Minisztérium munkatársai megelőző intézkedés gyanúját a magyar belügyi szervektől az NDK-ból érkező turista ún. "operatív ellenőrzését" kérték. Az iratok átnézésekor azonban több olyan esetet is találtam, amikor a meggyanúsított személy a disszidálás szándékának semmilyen jelét nem adta, vagyis a német állambiztonsági szervek feltételezése megalapozatlannak bizonyult. Ez egyértelműen utal arra, hogy a Német Szocialista Egységpárt vezette rezsim tisztában volt önnön gyenge legitimitációjával. Módszerek tekintetében a "testvérinek" mondott együttműködés legfontosabb eleme a személyes megfigyelésen alapuló megelőző ellenőrzés volt, ám emellett a postai kapcsolatok operatív ellenőrzése, így a levéllelőrzés és a telefonlehallgatás is fontos szerepet kapott. Gyanúba pedig nemcsak az keveredett, akit a rezsim ellenzőjeként ismertek, éppúgy a gyanú árnyéka vetődött mindazon keletnémet állampolgárokra, akik kapcsolatot tartottak a nyugatnémet területen élő rokonokkal és ismerősökkel. Az Állambiztonsági Minisztérium szóhasználata ugyanis a rokoni és baráti szálak ápolására is az "ellenséges kapcsolattartás" terminust használta. A magyar állambiztonsági szervek együttműködésének köszönhetően születtek meg azok a nyugatnémet utazási irodához útlevélért forduló keletnémet turisták nevét és személyi adatait tartalmazó összeállítások, amelyeket a Nemzetközi Kapcsolatok osztálya az Állambiztonsági Minisztérium számára továbbított. A magyar határ illegális átlépése során letartóztatott turistákat az Állambiztonsági Minisztérium tisztjei repülőn kísérték vissza az NDK területére.

Az itt közölt magánlevél születését meghatározó másik fontos körülmény az általános katonai szolgálat bevezetése volt. A Német Demokratikus Köztársaság népi parlamentje a korábbi önkéntes szolgálaton alapuló honvédelem helyett 1962 januárjában szavazta meg az általános és kötelező sorkatonai szolgálatot. Ez az intézkedés a korabeli (kelet)német állampolgárban a nyílt állami erőszak képét idézte fel, hiszen a Versaille-i szerződés Németország számára az általános védkötelezettség intézményét az első világháborút követően megtiltotta. Ezt az előírást első ízben 1935. március 16-án szegtek meg, így az általános katonai szolgálat bevezetése a nemzetiszocialista diktatúrához kötődő rosszízű emlékek számított. A két német állam közötti határzár megépítése mellett ez is hozzájárult az önmagát a náci diktatúra antitéziséként meghatározó politikai vezetés hitelének megingásához, és a más előjelű, ám hasonlóképpen embertelen diktatúra verziójának megerősödéséhez. A NSZEP vezetési igényét a NVA [a Nemzeti Néphadsereg] fölött ugyanis - a többi rendvédelmi szervezethez hasonlóan - fokozottan érvényesítette. A nyíltan deklarált cél, vagyis a "nép szocialista vívmányainak megvédése" mellett a gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a hadsereg a fiatal férfiak ideológiai nevelésének fontos eszközeként funkcionált. A szűkre szabott határok és a radikálisan korlátozott mozgásszabadság mellett érthető tehát, hogy ez a frissen bevezetett intézkedés tovább rontotta az alábbi sorok írójának amúgy is lehangolt kedélyállapotát.

A levélíró azon kívánsága, hogy levele illetéktelen kezekbe ne jusson, nem teljesült. A levéllelőrzés során a borítékot felnyitották, és a levél szövegéről fénymásolatokat, valamint magyar nyelvű fordítást készítettek. A kísérőirat a másolatok román, szovjet és keletnémet állambiztonsági szerveknek való továbbküldését javasolta. A kör ezzel menthetetlenül bezárult. Az ifjú ember további sorsát nem ismerjük, de tudjuk azt, hogy a külföldre való kiutazás illegális kísérlete a keletnémet joggyakorlat szerint is a szocialista államrendet alapjaiban sértő, politikai bűncselekménynek minősült. A Berli fal megépítésétől kezdve a menekülési kísérletért indított eljárások az NDK-ban a politikai indíttatású büntető eljárásoknak mintegy felét tették ki. Az alább közölt levél 1962 nyarán, éppen egy évvel a fal megépítését követően keletkezett. Jóllehet egy keletnémet állampolgár személyes történetének részét képezi, a levelet annak tartalma, keletkezésének körülményei és kalandos története okán mégis a hidegháborús korszak jellegzetes dokumentumaként kell értékelnünk.

Forrás

BM II. Főosztály
Elemző-, Értékelő Alosztály

Szigorúan titkos!

F e l j e g y z é s

Budapest, 1962. augusztus 8.-án

Tárgy: Rita B. [?]DBR. címre küldött levél fordítása. Kedves Rita!

Életem legszomorúbb levelét írom most Neked. Itt ülök kb. 3 hónapi élelemmel és ruhaneművel a budapesti főpályaudvaron és ismét haza kell utaznom. Terveim nem sikerültek. Volt egy magyar vízumom és egy csehszlovák átutazóvízumom. Prágában jártam az osztrák követségen és szereztem Csehszlovákiából Magyarországra egy osztrák átutazóvízumot. Idáig minden rendben ment. Ausztriába azonban mégsem juthattam el. Kétszer is próbálkoztam a Csehszlovákiából való átjutással, de az átkozott szamarak nem engedtek. Ekkor ismét Magyarországra utaztam, de a magyarok sem engedtek Ausztria felé utazni. Budapesten a francia és a német követségen is jártam, eredmény nélkül. Egy hete úton vagyok alvás, csaknem evés és pénz nélkül. Teljesen elgyengülve a visszautazásra kell felkészülöm.

Mindezt olyan nyíltan írom neked, mintha feltételezném, hogy e levél nem kerül illetéktelen kezekbe. És ha igen, ez már nekem teljesen mindegy. Elsősorban is megbántam, hogy múlt évben visszautaztam. Tervem, ami most nem sikerült, már akkor megvolt. Csak azért nem írtam meg Neked, mivel nálunk bizonytalan, hogy nem bontanak-e fel egy levelet.

/a levél oldalára írt szöveg/: Ne lepődj meg a hamis feladón, tudod, hogy az engem fed.

Születésnapodra meg akartalak lepni, viszont akartam látni rokonaimat. A Mont Blanca akartam utazni. Ez minden. El sem tudod képzelni, milyen hangulatban vagyok.

Tudod, hogy mindig optimista voltam, de most teljesen kétségbe vagyok esve. Amint most hazamegyek, 4 hónapos katonai szolgálat vár rám. /tartalékos tanfolyam a főiskola alapján/. Mindezt el akartam kerülni. Ennélfogva nem hívhatlak fel telefonon születésnapod alkalmával, levelet sem írhatok Neked egyúttal. Mindez tilos a 4 hónapos katonai szolgálat alatt /VIII. 3.-án kell bevonulnom/. Írsz nekem addig is egyszer? Mindenek előtt, ha leveletem megkaptad. Ha a következő hónapokban esetleg levél érkezne hozzád May János ill. M. Runge részére, úgy kérem azt megőrizni, az nekem szól. Talán a következő években átvehetem, remélem. Most minden lehetőség megélhetésem szempontjából jól jön. Persze az akarás még nem minden. Most be kell soraimat fejeztem, vonatomb nemsokára indul. Remélhetőleg ezúttal nem szállítanak le a vonatról, mint valami súlyos bűnözőt /mint a Prága-Bécs és a Budapest-Bécs-i gyorson történt/.

Szíves üdvözlötét küldi /Giselának is, ha egyszer találkozol vele/

Címkék:

[NDK](#) ^[2]

[belügyminisztérium](#) ^[3]

[NSZK](#) ^[4]

[Ausztria](#) ^[5]

[NSZEP](#) ^[6]

[berlini fal](#) ^[7]

Kiadás: 3. évfolyam (2003) 5. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/utban_a_szabadsag_fele.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/utban_a_szabadsag_fele.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ndk>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/belugymiszterium>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nszk>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ausztria>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nszep>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/berlini-fal>